

ირან–ისრაელის დაპირისპირება ახლო აღმოსავლეთში

გიორგი ჭიღვარია

ისტორიის აკადემიური დოქტორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი,
ქუთაისი, თამარ მეფის ქუჩა № 59. 4600, საქართველო,
+995598014141. Giorgi.tchigvaria@atsu.edu.ge
<https://orcid.org/0009-0002-8630-818X>

აბსტრაქტი

ნაშრომი მიმოიხილავს ირან–ისრაელის დაპირისპირების ისტორიულ, გეოპოლიტიკურ და სტრატეგიულ განზომილებებს ახლო აღმოსავლეთის კონტექსტში. ტექსტი ეფუძნება როგორც ისტორიულ ქრონიკებს (სპარსეთის იმპერიასა და ებრაულ დიასპორას შორის ურთიერთობების მაგალითზე), ისე თანამედროვე სამხედრო და დიპლომატიური პროცესების ანალიზს, რაც შესაძლებლობას იძლევა კონფლიქტის განვითარების ლოგიკის კომპლექსური გაგებისთვის. განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია ირანის შიიტური იდენტობის ფორმირებაზე, პროქსი სტრატეგიის ინსტრუმენტალიზაციაზე (ჰეზბოლა, ჰუსეიტ-

ები, IR GC) და ისრაელის მრავალდონიან სამხედრო-დაზვერვით პასუხზე. ასევე განხილულია აშშ-ის როლის ტრანსფორმაცია, განსაკუთრებით 2025 წლის მოვლენების კონტექსტში, როცა ირან-ისრაელის დაპირისპირება ღია კონფლიქტში გადაიზარდა და გამოიწვია ოპერაცია „შულამის ჩაქურჩის“ განხორციელება. ნაშრომი აჩვენებს, რომ ირან-ისრაელის ურთიერთობა არ არის მხოლოდ ორმხრივი კონფლიქტი, არამედ მრავალშრიანი სისტემური ფენომენი, რომელიც აერთიანებს რელიგიურ იდეოლოგიებს, გეოპოლიტიკურ ინტერესებსა და გლობალურ ძალთა ბალანსის გადანაწილებას. ანალიზი ეფუძნება პირველწყაროებს, სტრატეგიულ კვლევებსა და საერთაშორისო ორგანიზაციების მონაცემებს. მიღებული დასკვნები მიუთითებს საჭიროებაზე, რომ კონფლიქტის დეესკალაცია მოითხოვს არა მხოლოდ სამხედრო დათრგუნვას, არამედ ინოვაციური დიპლომატიური ფორმების ჩამოყალიბებას, რომელიც თანაბრად გაითვალისწინებს უსაფრთხოების, სუვერენიტეტისა და საერთაშორისო ლეგიტიმურობის მოთხოვნებს.

საკვანძო სიტყვები: ირან-ისრაელის კონფლიქტი, ახლო აღმოსავლეთი, შიიზმი და სიონიზმი, პროქსი ომი.

შესავალი

ირან-ისრაელის დაპირისპირება თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში ერთ-ერთ ყველაზე კომპლექსურ, მრავალშრიან და ტრანსფორმაციულ კონფლიქტს წარმოადგენს. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ურთიერთობა განსაკუთრებით გამწვავდა XX საუკუნის მიწურულიდან მოყოლებული, მისი ძირები ღრმად ფესვგადგმულია ისტორიულ პროცესებში, რომელთა საფუძველიც ჯერ კიდევ ძველ სპარსეთსა და ებრაულ

დიასპორას შორის არსებული ურთიერთობების ფენომენში უნდა ვეძებოთ. აღნიშნული კონფლიქტი არ შემოიფარგლება მხოლოდ ორ სახელმწიფოს შორის არსებულ ბილატერალურ დაპირისპირებად, არამედ ქმნის რეგიონული და გლობალური ბალანსის დისფუნქციური გადანაწილების ცოცხალ მაგალითს, რომელიც მოიცავს რელიგიურ იდენტობებს, იდეოლოგიურ პლატფორმებს, სტრატეგიულ ინტერესებსა და ტექნოლოგიურ შესაძლებლობებს.

ნაშრომი მიზნად ისახავს ირან-ისრაელის ურთიერთობის ევოლუციის სიღრმისეული ანალიზის გზით იმის დემონსტრირებას, თუ როგორ გადაიზარდა ისტორიული და კულტურული ფაქტორებით ნაკვები მრწამსობრივი დაპირისპირება სამხედრო-პოლიტიკურ და გეოსტრატეგიულ კონფლიქტში. განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია ირანის შიიტური იდენტობის ჩამოყალიბებაზე, ისლამური რევოლუციის შემდგომ დოქტრინებზე, პროქსი ქსელების ინსტიტუციონალიზაციაზე და ისრაელის მიერ განხორციელებულ საპასუხო მრავალდონიან სტრატეგიებზე. ანალიზი ეფუძნება როგორც ისტორიული წყაროების მრავალფეროვან მონაცემებს, ისე უახლეს საერთაშორისო მოვლენათა დეტალურ ემპირიულ შეფასებას.

თანამედროვე მსოფლიოში, სადაც რეგიონული კონფლიქტები ხშირად გადაიქცევა გლობალური დამაბულობის ეპიცენტრებად, ირან-ისრაელის დაპირისპირების შესწავლა არა მხოლოდ კონკრეტული შემთხვევის ანალიზს, არამედ სისტემური ტრანსფორმაციების ისტორიულ-შედარებით გააზრებასაც ემსახურება. შესაბამისად, ნაშრომი გამიზნულია იმის ჩვენებაზე, რომ ამ კონფლიქტის დაძლევა საჭიროებს არა მხოლოდ სამხედრო დომინირების ლოგიკას, არამედ ახალ პოლიტიკურ და დიპლომატიურ ხედვებს, რომლებიც ხელს შეუწყობს ახლო

აღმოსავლეთის რეგიონში სტაბილურობისა და პროგნოზირებადობის აღდგენას.

მეთოდები

დასმული კვლევითი ამოცანების შესასრულებლად ნაშრომი ეფუძნება ინტერდისციპლინარულ ანალიტიკურ ჩარჩოს, რომელიც აერთიანებს ისტორიულ-ქრონოლოგიურ, გეოპოლიტიკურ და საერთაშორისო უსაფრთხოების კვლევის მეთოდებს. გამოყენებულია როგორც თვისობრივი (qualitative), ასევე კომპარატიულ-ანალიტიკური მიდგომები, რაც მიზნად ისახავს როგორც კონფლიქტის შინაარსობრივი წიაღის წვდომას, ისე მის სისტემურ სტრუქტურაში განთავსებას.

მთავარ ანალიზურ ინსტრუმენტებს შორის გამოვიყენეთ:

დოკუმენტური კვლევა – ისტორიულ ქრონიკებსა და პირველწყაროებზე დაყრდნობით გაანალიზდა ირან-ებრაული ურთიერთობების ტრანსფორმაცია ანტიკურიდან თანამედროვე ეპოქამდე.

ქეის-სტადის ანალიზი (case study) – ყურადღება გამახვილდა კონკრეტულ ეპიზოდებზე (მაგ.: 1979 წლის ისლამური რევოლუცია, სირიის სამოქალაქო ომი, 2025 წლის კონფლიქტი), რათა გაცხადდეს კონფლიქტის ევოლუციური კანონზომიერებები.

სტრატეგიული ანალიზი – შესწავლილ იქნა სახელმწიფოებისა და არარეგულარული აქტორების (ჰეზბოლა, ჰუსიტები და სხვ.) სამხედრო და უსაფრთხოების სტრატეგიები, მათ შორის თავდაცვითი და პროქსი მექანიზმები.

საინფორმაციო-საგაზეთო მონიტორინგი – გაანალიზდა საერთაშორისო ორგანიზაციების (IAEA, გაერო, აშშ-ის თავდაცვის დეპარტამენტი) და საერთაშორისო მედიის მიერ 2024–2025 წლებში გამოქვეყნებული ანგარიშები, ბიულეტენები და ოფიციალური პოზიციები.

გეოპოლიტიკური კარტოგრაფიული ანალიზი – გამოყენებულ იქნა რეგიონული რუკები და სივრცობრივი მონაცემები, რაც შესაძლებელს ხდიდა მოქმედების არეალის გეოსტრატეგიული მნიშვნელობის შეფასებას.

კვლევა ეყრდნობა ასევე ავტორიტეტული საერთაშორისო აკადემიური პუბლიკაციებისა და ანალიტიკური ცენტრების (RAND, CSIS, INSS) კვლევებს, რაც უზრუნველყოფს მასალის სიღრმისეულობას, სანდოობას და აკადემიური სტანდარტების შესაბამისობას.

მსჯელობა

ირან–ისრაელის დაპირისპირება წარმოადგენს ერთ-ერთ იმ იშვიათ შემთხვევას, როდესაც ისტორიულ-კულტურული მეხსიერება და რელიგიურ-იდეოლოგიური მრწამსი თანადროულად არის ინტეგრირებული სახელმწიფოს გეოსტრატეგიულ პრაქტიკაში. ამ კონფლიქტის ღრმა ისტორიულობა მიანიშნებს იმაზე, რომ მისი გააზრება ვერ შემოიფარგლება მხოლოდ თანამედროვე უსაფრთხოების კრიზისთა ტაქტიკური ანალიზით; პირიქით - აუცილებელია გააზრდეს ისტორიული კონტექსტის, იდენტობის პოლიტიკისა და ცივილიზაციური ხედვის როლი საგარეო პოლიტიკის ფორმირებაში.

ნაშრომის მსვლელობისას იკვეთება, რომ ირანის ისლამური რესპუბლიკა ახორციელებს საგარეო პოლიტიკას შიიტური იდეოლოგიის პლატფორმიდან, რომელიც ერთდროულად წარმოადგენს სახელმწიფოებრიობის ლეგიტიმაციის შიდა საყრდენსა და რეგიონული გავლენის გაფართოების გარე სტრატეგიას. იგი იყენებს „რეზისტენტობის დოქტრინას“, რომელიც სიონიზმისა და ამერიკანიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის სახელით ლეგიტიმურ აქტად წარმოაჩენს საკუთარ სამხედრო აქტიურობას.

ისრაელის სტრატეგია, როგორც ჩანს, პასუხობს ამ გამოწვევას არა მხოლოდ სამხედრო თავდაცვითი ზომებით, არამედ

რთულად მოწყობილი სტრატეგიული დოქტრინით, რომელიც აერთიანებს სადაზვერვო, ტექნოლოგიურ, კიბერუსაფრთხოების და დიპლომატიურ კომპონენტებს. განსაკუთრებით საინტერესოა ისრაელის მიდგომა თავდასხმების „Kiryah Doctrine“-ის შესაბამისად, რომლის თანახმად პრევენციული დარტყმები საჭირო, ქირურგიულ წერტილებზე წარმოადგენს ლეგიტიმურ რეაქციას საფრთხის ან პროქსი ძალების მობილიზაციის პირობებში.

შეერთებული შტატების პირდაპირი სამხედრო ჩართულობა 2025 წლის მოვლენების დროს, განსაკუთრებით ოპერაცია Operation Midnight Hammer-ის ფარგლებში, წარმოაჩენს კონფლიქტის ევოლუციას ლოკალური დაპირისპირებიდან გლობალური ძალთა გადანაწილების მექანიზმად. ამდენად, მსჯელობის მნიშვნელოვანი ასპექტი სწორედ ეს სისტემურობაა - როდესაც რეგიონული კონფლიქტი აღარაა იზოლირებული პოლიტიკური დაპირისპირება, არამედ გარდაიქმნება გლობალური წესრიგის კრიზისის რეპრეზენტაციად.

მეორე მნიშვნელოვანი პარადიგმა, რომელიც ამ სტრატეგიული დაპირისპირების გააზრებისას იკვეთება, არის ასიმეტრიული ძალების დაპირისპირების მოდელი. ირანი მოქმედებს როგორც ჰიბრიდული ძალა - მას აქვს შეზღუდული კლასიკური სამხედრო პოტენციალი, თუმცა ძლიერი ქსელური და იდეოლოგიური იარაღი. ხოლო ისრაელი, რომელიც ტექნოლოგიურად უპირატეს პოზიციაზე დგას, იყენებს მაღალი სიზუსტის დარტყმების, კიბეროპერაციებისა და ინფორმაციული ზეგავლენის პოლიტიკას როგორც დაბალანსების მექანიზმს. ამდენად, კონფლიქტი არის არა მხოლოდ სამხედრო, არამედ კონცეპტუალურადაც სხვადასხვაგვარად აღქმული - ერთი მხრივ, როგორც მექანიკური ბრძოლა რესურსებსა და სივრცეზე, ხოლო მეორე მხრივ - როგორც ღირებულებითი დაპირისპირება სახელმწიფოთა იდენტობის საფუძვლებზე.

ამგვარი კონფლიქტი განსაკუთრებით რთულია მათთვის, რადგან იგი არ ექვემდებარება არც ტრადიციულ სამშვიდობო ჩარჩოებს და არც კლასიკურ უსაფრთხოების პოლიტიკას. ირან–ისრაელის დაპირისპირების მაგალითი ადასტურებს, რომ კონფლიქტების ახალი თაობა საჭიროებს ინოვაციურ სტრატეგიულ მიდგომებს, რომლებიც თანაბრად გაითვალისწინებენ როგორც სამხედრო პარამეტრებს, ისე ისტორიულ მეხსიერებასა და ნარატივულ ლეგიტიმაციას

**ირან–ისრაელის დაპირისპირება ახლო აღმოსავლეთში:
ისტორიული ფესვები, გეოპოლიტიკური დინამიკა და
თანამედროვე სტრატეგიული გამოწვევები**

ირან–ისრაელის დაპირისპირება წარმოადგენს ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთ ყველაზე რთულ და მრავალშრიან გეოპოლიტიკურ კონფლიქტს, რომლის ფესვები მხოლოდ XX ან XXI საუკუნეში არ იწყება, არამედ მრავალი ათასწლეულის განმავლობაში ფორმირებული ისტორიული მეხსიერებისა და იდენტობის ნაწილი გახლავთ (Katz, 2021:328). დღევანდელი პოლიტიკური რეალიები – ბირთვული დამაბულობა, სამხედრო შეტაკებები და რეგიონული გავლენისათვის ბრძოლა – ხშირად განიმარტება მხოლოდ თანამედროვე პოლიტიკის ჭრილში, თუმცა, ამ სახელმწიფოთა შორის არსებული ურთიერთობა გაცილებით ღრმა და ისტორიულად მდგრადია (Bahgat, 2011:40).

სპარსეთის იმპერია, რომელსაც საფუძველი კიროს დიდმა ჩაუყარა (ძვ. წ. VI საუკუნე), გახლდათ ის სახელმწიფო, რომელმაც ბაბილონიდან გადასახლებული ებრაელი ხალხი გაანთავისუფლა და იერუსალიმში დაბრუნების უფლება მისცა. ებრაული ისტორიოგრაფიის მიხედვით, კიროსი ითვლება „ღმერთის რჩეულ მეფედ“, რაც ხაზგასმულია თალმუდში და ესაიას წიგნ-

შიც (Jones, 2023:80). ამ ურთიერთობაში გამოიკვეთება ორმხრივი პატივისცემა და თანამშრომლობა, რომელიც პოსტბაბილონურ პერიოდში ურთიერთ სასარგებლო კავშირებით ხასიათდებოდა. აჰაშვეროშის (ქსერქსეს) და ებრაელი ესთერის ისტორია კი მოწმობს იმ დონის ინტეგრაციას, რაც იუდეველებს ჰქონდათ სპარსულ კარზე და შემდგომ სასანიანთა ეპოქაში კიდევ უფრო მეტად დამკვიდრდა (Jones, 2023:81).

დროთა განმავლობაში ირანული და ებრაული ურთიერთობები შეიცვალა როგორც იმპერიების დაცემით, ისე ისლამის გავრცელებით. VII საუკუნეში არაბულ-ისლამური დაპყრობის შემდეგ ირანში დაიწყო ისლამიზაციის პროცესი, რამაც შეცვალა სახელმწიფოს იდეოლოგიური სტრუქტურა. ებრაელები ირანში განაგრძობდნენ ცხოვრებას როგორც „დიმმები“, ანუ არამუსლიმური მმართველობის ქვეშ მყოფი დამცველობითი სტატუსის მქონე უმცირესობა. მიუხედავად ზოგჯერ არსებული დევნისა, ისინი ხშირად იყვნენ ინტეგრირებული საზოგადოებრივ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში (Bahgat, 2011:42).

მიუხედავად იმისა, რომ თავდაპირველად ირანელები ისლამის სუნიტურ ფორმაზე იდენტიფიცირდებოდნენ, XVI საუკუნეში სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა, ირანის ისტორიულ სცენაზე სეფიანთა დინასტია გამოჩნდა (Katz, 2021:331). 1501 წელს ტახტზე ავიდა შაჰ ისმაილ I - ქარიზმატული ლიდერი და სეფიანთა სახელმწიფოს დამფუძნებელი, რომელმაც შიიტური ისლამის ერთ-ერთი მიმართულება, თორმეტ იმამობა სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა (Katz, 2021:330). ირანი გახლდათ პირველი ქვეყანა, რომელმაც შიიზმი როგორც სახელმწიფოებრივ-იდეოლოგიური სისტემა ოფიციალურად თავის რელიგიად გამოაცხადა. მოსახლეობის დიდი ნაწილი ახალი რწმენის მიღების წინააღმდეგი იყო, თუმცა სახელმწიფოს მიერ მოწყობილი პროპაგანდის, რეპრესიებისა და სასულიერო პირების მობილ-

იზების შედეგად ხალხი მალე დაიმორჩილეს (Jones, 2023:82). შაჰ ისმაილმა ირანში მოიწვია შიიტი სასულიერო პირები ლიბანიდან, ერაყიდან და ბაჰრეინიდან, რითაც შეიქმნა ნათელი დაპირისპება ირანსა და მის სუნიტ მეზობლებს შორის, განსაკუთრებით კი ოსმალეთის იმპერიასთან (Katz, 2021:331).

აღნიშნული გზით ჩამოყალიბდა ირანის შიიტური სახელმწიფო იდენტობა, რომელიც არა მხოლოდ რელიგიური მრწამსით, არამედ გეოპოლიტიკური მიზნებითაც იყო განპირობებული: ირანმა შექმნა საკუთარი რეგიონული გზავნილი, რომელიც უკავშირდებოდა დინასტიურ ლეგიტიმაციას, ანტიოსმალურობას და სასულიერო იერარქიის ეროვნულ კონტროლს (Katz, 2021:332).

სწორედ ამ შიიტური იდენტობის ჩამოყალიბებამ შექმნა რელიგიურ-პოლიტიკური საფუძველი, რომელიც საუკუნეების შემდეგ გადიდდა და დაედო ფუნდამენტი ისეთ დაპირისპირებებს, როგორიცაა ირან-ისრაელის კონფლიქტი (Jones, 2023:85). თანამედროვე ირანის ისლამური რესპუბლიკა საკუთარ საგარეო პოლიტიკას ახორციელებს შიიტური მრწამსის და „რეზისტენტობის დოქტრინის“ ფარგლებში, რომელიც მიზნად ისახავს რეგიონში „სიონისტური და იმპერიალისტური ზეწოლის წინააღმდეგ ბრძოლას“ - რაც არსებითად რელიგიურ-იდეოლოგიურ ტონს სძენს ისრაელთან დაპირისპირებას (Kaye, 2022:56).

XX საუკუნის პირველ ნახევარში, ფეჰლევის დინასტიის მმართველობის პერიოდში (1925-1979), ირანი გაწევრიანდა იმ სახელმწიფოების რიცხვში, რომლებიც ცდილობდნენ საკუთარი საზოგადოება დასავლური მოდერნიზაციის გზით წარემართათ (Bahgat, 2011:43). სწორედ ამ დროს განახლდა ირან-ისრაელის მჭიდრო თანამშრომლობა. ისრაელი აღიქმებოდა როგორც განვითარებული ტექნოლოგიური სახელმწიფო, რომელიც ირანისთვის შეიძლება ყოფილიყო პროგრესის და სტაბილურობის

მოდელი. მჭიდრო ეკონომიკური კავშირების პარალელურად, განვითარდა სამხედრო და სადაზვერვო თანამშრომლობაც (Kaye, 2022:58).

ყველაფერი რადიკალურად შეიცვალა 1979 წლის ისლამური რევოლუციის შემდეგ. აიათოლა რუჰოლა ხომეინის ხელმძღვანელობით ირანი გარდაიქმნა თეოკრატიულ ისლამურ რესპუბლიკად, სადაც სახელმწიფოს მეთაურია არა არჩეული პრეზიდენტი, არამედ კონსტიტუციურად მასზე უფრო მაღლა მდგომი, ხალხის მიერ აურჩეველი, სახელმწიფოს უმაღლესი რანგის პოლიტიკური ლიდერი - რაჰბარი (გაჩეჩილამე, ტომი II, 2019: 132)

იდეოლოგიური პლატფორმა გახდა ისრაელის დელეგიტიმაცია, რომელიც წარდგენილი იყო როგორც „მცირე შაითანი“ (აშშ იყო „დიდი შაითანი“). ირანმა კატეგორიულად უარყო ისრაელის არსებობის ლეგიტიმურობა და რეგიონული პოლიტიკის მთავარ ამოცანად მისი დისკრედიტაცია დაისახა (Katz, 2021: 337).

იდეოლოგიური დაპირისპირების პარალელურად, ირანმა რეგიონული გავლენის გაფართოება „პროქსი“ ძალების დახმარებით დაიწყო. ამ სტრატეგიის ბირთვს წარმოადგენს ლიბანში მოქმედი „ჰეზბოლა“, რომელსაც ირანი უწყვეტად ამარაგებდა ფინანსური, სამხედრო და პოლიტიკური რესურსებით (Jones, 2023:83).

თავის მხრივ, ისრაელი აწვითარებდა თავდაცვით და თავდასხმით სტრატეგიას, რომლის მთავარი პრინციპია აგრესიის პრევენცია. ისრაელის სადაზვერვო სამსახურებმა ჯერ კიდევ 2025 წლის ომის დაწყებამდე არაერთხელ განახორციელეს დივერსიული ქმედებები ირანის ბირთვული პროგრამის წინააღმდეგ. ბუშერისა და ნათანზის ბირთვული ობიექტებზე განხორციელებულმა კიბერთავდასხმებმა (Stuxnet) და ირანის ბირთვული მეც-

ნიერების (მაგალითად, მოჰსენ ფაჰრიზადეს) ლიკვიდაციამ ცხადყო, რომ ისრაელი მზად იყო მოქმედება მოეხდინა სახელმწიფო საზღვრებს მიღმა (Kaye, 2022:59), რაც საბოლოო ჯამში შეასრულა კიდეც.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო ირანის ბირთვული პროგრამის გარშემო განვითარებული დიპლომატიური პროცესები. 2015 წელს მიღწეული შეთანხმება (JCPOA), რომელსაც ისრაელი ღიად და უარყოფითად აფასებდა, 2018 წელს ტრამპის პირველი ადმინისტრაციის მიერ ერთპიროვნულად გაუქმდა, რასაც ირანის მხრიდან ბირთვული საქმიანობის გაძლიერება მოყვა (Bahgat, 2011:45). თანამედროვე პერიოდში ირანი უკვე საკმაოდ მიახლოებული იყო ბირთვული ბომბის შექმნის შესაძლებლობასთან, რაც ისრაელისთვის ეგზისტენციური საფრთხის ტოლფასი გახლდათ (IAEA, 2024:3).

სირიის სამოქალაქო ომის დაწყების შემდეგ, თეირანმა იგი საკუთარი რეგიონული გავლენის გასავრცელებლად ერთ-ერთ მთავარ სივრცედ გარდაქმნა. ირანი ხედავდა სირიას როგორც უმნიშვნელოვანეს რგოლს თეირან-ბაღდად-დამასკო-ბეირუთის „შიიტური დერეფნის“ ჩამოყალიბებაში, რაც საშუალებას აძლევდა ხმელთაშუა ზღვამდე სტრატეგიული ხაზის კავშირი შეეკრა (INSS, 2025:15). ამის გამო თეირანმა ასადის რეჟიმის მხარდასაჭერად სირიის ტერიტორიაზე განალაგა რევოლუციური გვარდიის ელიტური დანაყოფები (IRGC-Quds Force), შიიტი მოხალისეების ლეგიონები და აამუშავა ადგილობრივი პროქსი სტრუქტურები (Jones, 2023:86).

თავის მხრივ, ისრაელი სირიაში ირანის გაძლიერებას, საკუთარი ჩრდილოეთის საზღვრებისთვის როგორც დაუშვებელ საფრთხეს, ისე ხედავდა. შესაბამისად, 2013 წლიდან მოყოლებული, ისრაელის საჰაერო ძალებმა სირიის ტერიტორიაზე ირანთან ასოცირებული სამხედრო ინფრასტრუქტურის წინააღმდეგ,

სისტემატიური და პრევენციული დარტყმების განხორციელება დაიწყო. მიუხედავად ამისა ისრაელმა მხოლოდ 2022–2024 წლებში დაადასტურა ოფიციალურად, რომ ასზე მეტი საჰაერო იერიში ჰქონდა მინატანი სირიის ტერიტორიაზე (Israel Defense Forces, 2025:1).

ამ პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა რუსეთის როლმა, რომელიც 2015 წლიდან აღიარებულად მოქმედებდა ასადის მხარდასაჭერად. მოსკოვმა განათავსა ავიაბაზები ლატაკიაში და ტარტუსში. შესაბამისად, ხშირად ხვდებოდა გაჰალის საჰაერო დარტყმების ზონაში. თუმცა ისრაელმა მოახერხა მოსკოვთან სტრატეგიული გაუგებრობის თავიდან არიდება — ამისთვის არსებობდა სპეციალური „დეესკალაციის მექანიზმი“, რომლის მეშვეობითაც ისრაელის და რუსეთის სამხედროები ურთიერთ კომუნიკაციაში შედიოდნენ (Katz, 2021:338).

ამ ფონზე, ირანი სირიაში ორი ძირითადი მიზნის განხორციელებას ცდილობდა: ჰეზბოლასთვის იარაღის ტრანსფერის გზების უზრუნველყოფას ლიბანში და საჰაერო თავდაცვის სისტემების განთავსებას, რათა ისრაელის წინააღმდეგ ძალთა ბალანსი შეეცვალათ (Jones, 2023:86).

თუმცა, ებრაელებმა მრავალჯერ დაამარცხეს ეს სტრატეგია: უპილოტო საფრენი აპარატების ბაზები, მობილური სარაკეტო პლატფორმები და ტრანსპორტირების დერეფნები პრაქტიკულად განუწყვეტლივ ექცეოდა დაბომბვის ქვეშ (INSS, 2025: 15). ზოგიერთი ანალიტიკოსის შეფასებით, ისრაელის ქმედებები ნებისმიერ შემთხვევაში ხელს უშლიდა რუსეთის და ირანის ღრმა სტრატეგიულ პარტნიორობას, რადგან მოსკოვს არ ჰქონდა სურვილი სირიის გამო ებრაელებთან ღია კონფლიქტში შესულიყო (Katz, 2021:339).

სირიის არენაზე ირან–ისრაელის დაპირისპირება წარმოადგენს ერთგვარ გეოპოლიტიკურ ლაბორატორიას, სადაც ირანი

ამუშავებს თავიანთი პროქსი-ტაქტიკის კომპონენტებს, ხოლო ისრაელი მაღალი დონის დაზვერვითი ოპერაციების შედეგად ქირურგიულ პრევენციულ დარტყმებს ახორციელებს (Jones, 2023:87). ამგვარად, სირია გადაიქცა იმ დასაბუთებულ სივრცედ, სადაც ირანის გაფართოება და ისრაელის შეკავება რეალურ სამხედრო დაპირისპირებაში გადაიზარდა - ოღონდ ღიად ომის გამოცხადების გარეშე (INSS, 2025:16). საბოლოოდ ასადის რეჟიმი დაემხო და ირანს ამ მიმართულებაზე სერიოზული სირთულეები შეექმნა.

თანამედროვე რეგიონული კონტექსტი კიდევ უფრო ართულებს მდგომარეობას. არაბული სახელმწიფოების ნაწილმა (მაგალითად, არაბთა გაერთიანებულმა საამიროებმა და ბაჰრეინმა) 2020 წელს აბრაამის შეთანხმებებით ისრაელთან დიპლომატიური ურთიერთობები დაამყარა, რაც ირანის იზოლაციის კიდევ ერთ გამოვლინებად შეიძლება შეფასდეს (Kaye, 2022:60). ამის ფონზე, თეირანი ცდილობს გაამყაროს კავშირები ჩინეთთან, რუსეთთან და სამხრეთ გლობალის სხვა სახელმწიფოებთან, რაც საბოლოო ჯამში ახალი მსოფლიო პოლარიზაციის კონტურებს ქმნის (Jones, 2023:88).

საინტერესო იყო ამ პროცესში შეერთებული შტატების როლი. აშშ-ის ჩართულობა აღარ შემოიფარგლა მხოლოდ დიპლომატიური გზავნილებითა და მხარდამჭერი განცხადებებით. უკვე მეორე დღესვე ამერიკული საჰაერო ძალების ელემენტები ჩაერთვნენ ისრაელის საჰაერო თავდაცვის სისტემაში, ხოლო ხმელთაშუა და წითელ ზღვებში განლაგებულმა ამერიკულმა ხომალდებმა მოახდინეს ირანული დრონებისა და რაკეტების გადაჭერა (U.S. Department of Defense, 2025:2). F-22 ტიპის გამანადგურებლებმა, რომლებიც ბაზირებულნი იყვნენ იორდანიასა და ბაჰრეინში, შეასრულეს წერტილოვანი ლოკალიზაცია ირანული შეტევების მოგერიების პროცესში. ეს მოქმედებები

მკაფიოდ მიაწიშნებდა იმაზე, რომ ირან–ისრაელის ომი, თუნდაც ფორმალურად ომის გამოცხადების გარეშე, გადაიზარდა ირანისა და აშშ-ის შეიარაღებულ ძალებს შორის ნაწილობრივ კონფლიქტურ კონტაქტში, რაც ქმნიდა სისტემურ საფრთხეს მთელი რეგიონის სტაბილურობისთვის (INSS, 2025:18).

ამერიკის ჩართულობა არ შემოიფარგლა მხოლოდ სამხედრო რეაგირებით. პარალელურად განხორციელდა მასშტაბური კიბერუსაფრთხოების ოპერაციები, რომლებიც დასავლური დაზვერვის წყაროების თანახმად, მიზნად ისახავდა ირანის სამოქალაქო და ენერგოინფრასტრუქტურის დროებით მწყობრიდან გამოყვანას (Jones, 2023:90). ამასთანავე, ვაშინგტონმა შეძლო რეგიონში მოკავშირეებთან კოორდინაციის შენარჩუნება: საუდის არაბეთი, იორდანია და ეგვიპტე მჭიდროდ მუშაობდნენ ვაშინგტონთან, რათა არ დაეშვათ კონფლიქტის გადატანა საკუთარ ტერიტორიებზე (Kaye, 2022:61).

2025 წლის ივნისში ირან–ისრაელის დაპირისპირება განსხვავებულ სტადიაზე გადაერთო, როდესაც ისრაელმა განახორციელა ფართომასშტაბიანი, მაღალი ინტენსივობის საჰაერო ოპერაცია ირანის ტერიტორიაზე. ეს იყო უპრეცედენტო ქმედება, რომელმაც ირანის ბირთვულ და სტრატეგიულ ობიექტებზე პირდაპირი დარტყმებით ახალი ეტაპი გაუხსნა რეგიონულ კონფლიქტს (Israel Defense Forces, 2025:1). მიუხედავად იმისა, რომ ისრაელის თავდაცვის ძალებს ოფიციალურად არ გამოუცხადებიათ ომის დაწყება, ოპერაციის მაშტაბი და სამიზნეთა ხასიათი საკმარისი იყო იმისთვის, რომ აღნიშნულ ინტერვენციას ღიად მიენიჭოს სახელმწიფოთაშორისი კონფლიქტის ხარისხი (INSS, 2025:19).

შეტევის მთავარი სამიზნე ირანის ბირთვული პროგრამის კრიტიკული ინფრასტრუქტურა გახლდათ: ფორდოს გამდიდრების ქარხანა, ისფაჰანის ბირთვული კვლევითი კომპლექსი

და ნათანხის ურანის გამდიდრების ცენტრი. გარდა ბირთვული ობიექტებისა, იერიში მიიტანეს რევოლუციური გვარდიის სამეთაურო კომუნიკაციების ქსელზე, საჰაერო თავდაცვის ბაზებზე და ბალისტიკური სარაკეტო პლატფორმების საცავებზე. გამოყენებული იქნა როგორც სტელს-ტექნოლოგიით აღჭურვილი საჰაერო ხომალდები, ასევე შორ მანძილზე მართული მაღალტექნოლოგიური დრონები, რასაც თან ახლდა საკომუნიკაციო და სამოქალაქო ინფრასტრუქტურის წინააღმდეგ მამტაბური კიბერშეტევები (Bahgat, 2011:47). ამ ყველაფერს წინ უსწრებდა ირანის საჰაერო დაცვის სისტემებზე მოსადის დივერსიული აქტები, რის შედეგადაც საჰაერო ფარის გარკვეული ნაწილი მწყობრიდან გამოვიდა და ცაპალის ავიაციას ოპერაციის საწყის ეტაპზევე გაუადვილდა მტრის საჰაერო სივრცეში დომინირების მოპოვება.

მნიშვნელოვანია, რომ მიუხედავად ოპერაციის მამტაბისა, ისრაელის სამხედრო ძალების სამიზნეებად არჩეული ობიექტები უმეტესად სამხედრო ან ორმაგი დანიშნულების მქონე სტრუქტურებს წარმოადგენდა. ამით ისრაელმა, ერთი მხრივ, დემონსტრაციულად დაასუსტა ირანის ბირთვული პოტენციალი, ხოლო მეორე მხრივ, შეინარჩუნა გარკვეული სამართლებრივი წონასწორობა საერთაშორისო თანამეგობრობის წინაშე (Kaye, 2022: 61). თუმცა, თეირანმა ოპერაცია შეაფასა როგორც „სახელმწიფოს სუვერენიტეტის ღია დარღვევა“ და გამოაცხადა, რომ ბირთვული პროგრამის კვლავ ამოქმედებას დაჩქარებული ტემპით გააგრძელებდა (Bahgat, 2011:46).

ოპერაციაში ირიბად ჩართული იყო შეერთებული შტატებიც. ამერიკის სამხედრო ხომალდები წითელ ზღვასა და სპარსეთის ყურეში, ისევე როგორც საჰაერო ძალების ელემენტები ბაჰრეინისა და ყატარის ბაზებზე, განლაგებული იყვნენ მაღალი მზადყოფნის რეჟიმში (U.S. Department of Defense, 2025:2). დასა-

ვლური მედიის ცნობებით, შეტევამდე რამდენიმე დღით ადრე აშშ-ის დაზვერვამ გადასცა ისრაელს ოპერატიული მონაცემები ირანის რადარის ბრმა ზონებზე და დრონების მოძრაობის ბილიკებზე (Jones, 2023:91). თუმცა, საწყის ეტაპზე ოფიციალურად ვაშინგტონმა თავი შეიკავა ოპერაციაში უშუალო ჩართულობის აღიარებისგან, რითაც საერთაშორისო მაშტაბზე საკუთარი პასუხისმგებლობის ხარისხის განსაზღვრა სცადა, მაგრამ საბოლოოდ შტატებს მაინც მოუწია დაპირისპირებაში თავისი შეიარაღებული ძალების ჩართვა (INSS, 2025:20).

აშშ-ისრაელის ერთობლივი ოპერაცია, რომელსაც „შუალამის ჩაქუჩი“ (Operation Midnight Hammer) ეწოდა, 22 ივნისს დაიწყო და ირანის ბირთვულ ინფრასტრუქტურაზე ერთდროულად განხორციელებულ მასობრივ იერიშებს მოიცავდა. სამიზნეებად იქცა ფორდოს ურანის გამდიდრების მიწისქვეშა კომპლექსი, ნათანზის ცენტრიფუგული ობიექტები და ისფაჰანის ბირთვული კვლევითი ცენტრი. თავდასხმა განხორციელდა როგორც ისრაელის საჰაერო ძალების, ისე აშშ-ის B-2 Spirit სტელს-ბომბდამშენების მეშვეობით, რომლებიც აღჭურვილი იყვნენ GB U-57A/B bunker-buster ტიპის ჭურვებით (U.S. Department of Defense, 2025:3). პარალელურად, აშშ-ის სამხედრო-საზღვაო ძალებმა წითელ ზღვასა და ომანის ყურეში განლაგებული სუბმარინებიდან გაუშვეს ტომაჰავკის ტიპის ფრთოსანი რაკეტები, რომელთა სამიზნეები ირანის საჰაერო თავდაცვის სისტემები, საკომუნიკაციო ჰაბები და ელექტრომომარაგების ცენტრები გახდნენ (Israel Defense Forces, 2025:2).

ვაშინგტონის უშუალო სამხედრო ჩართვის მიზეზები მრავალშრიანი და კომპლექსურია. პირველ რიგში, მაისსა და ივნისში განხორციელებულმა ირანულმა საპასუხო დარტყმებმა, როგორც ისრაელის ტერიტორიაზე, ასევე წითელ ზღვაში დასავლური გემების წინააღმდეგ, ნათლად აჩვენა, რომ ირანის სტრ-

ატეგია პროქსი რეჟიმიდან პირდაპირი კონფრონტაციის რეჟიმში გადავიდა (INSS, 2025:21). ირანული ბალისტიკური რაკეტების მზარდი რიცხვი, დივერსიული ოპერაციები გოლანის მაღლობებზე და ჰუსიტების მეშვეობით განხორციელებული შეტევები აშშ-ის მოკავშირეებზე (საუდის არაბეთი, ბაჰრეინი, იორდანია) უკვე საკმარისი საფუძველი იყო იმისათვის, რომ აშშ-ის ეროვნული უსაფრთხოების საბჭოს შეფასებით, რეგიონში მოწინააღმდეგეებისათვის შეექმნათ „დაუყოვნებლივი საფრთხე სტრატეგიული სტაბილურობისთვის“ (Katz, 2021:341).

ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში საკუთარი ინტერესების საფრთხის არსებობასთან ერთად, ამერიკის შეერთებული შტატების ჩართულობას ჰქონდა პოლიტიკური და გეოპოლიტიკური სარჩულიც:

- ისრაელთან უსაფრთხოების არაერთმნიშვნელოვანი აღიანსის გამყარება, რაც 2025 წელს განსაკუთრებულად აქტუალური გახდა ვაშინგტონისთვის, მას შემდეგ რაც რეგიონში გაძლიერდა ჩინეთ-რუსეთის სტრატეგიული კოორდინაცია (Jones, 2023:92).
- აშშ-ის იმიჯის რეაბილიტაცია რეგიონის მოკავშირე ქვეყნების თვალში, რომლებიც სკეპტიკურად უყურებდნენ აშშ-ის პასიურ პოლიტიკას სირიის და ლიბანის კრიზისების მიმართ (Kaye, 2022:62).
- ირანის ბირთვული პროგრამის მიზნობრივი შეფერხება უშუალოდ სამხედრო გზით, მას შემდეგ რაც დიპლომატიური მოლაპარაკებები 2023 წლის შემდეგ სრულად დაიშალა და თეირანმა საერთაშორისო ატომური ენერგიის სააგენტოს (IAEA) შემფასებელ მისიებზე უარი თქვა (IAEA, 2024:3).

აშშ-ის საჰაერო ინტერვენციამ მნიშვნელოვანი შედეგი გამოიღო ტექნიკურ დონეზე: დაზიანდა ათასზე მეტი ცენტრიფუგა, დროებით გაითიშა ურანის გამდიდრების პროცესი და შეფერხდა ბირთვული საწვავის კონვერსიის პროგრამა (Bahgat, 2011: 47). თუმცა, ირანის ბირთვული პოტენციალის სრულ განადგურებაზე საუბარი გაზვიადებულია. როგორც IAEA-ის სადაზვერვო ანგარიშები მოუთითებენ, ინფრასტრუქტურა ნაწილობრივ გადატანილია მიწისქვეშა ალტერნატიულ სადგურებში და თეირანი აპირებს პროექტის დაჩქარებული წესით გაგრძელებას (IAEA, 2024:4). პოლიტიკური პასუხიც მყისიერი იყო - ირანმა გამოაცხადა, რომ ბირთვული პროგრამა „ეროვნულ თავდაცვით ხაზად“ მიიჩნევა, ხოლო აშშ-ის და ისრაელის ქმედებები - „საერთაშორისო აგრესიის აქტად“ აღიარეს (INSS, 2025:22).

საერთაშორისო არენა კვლავინდებურად გაყოფილი აღმოჩნდა. დასავლურმა მედიამ ოპერაცია შეაფასა როგორც ტექნიკურად ზუსტი და სამართლებრივად დასაშვები ნაბიჯი მასობრივი განადგურების იარაღის გავრცელების წინააღმდეგ, გაერო და ევროკავშირის უმრავლესობა კი შემფოთებული დარჩა რეგიონული დესტაბილიზაციის პერსპექტივით. რუსეთმა და ჩინეთმა მკაცრი განცხადებები გააკეთეს აშშ-ის ქმედების წინააღმდეგ, რამაც კიდევ ერთხელ გამოკვეთა გლობალურ ძალთა სისტემაში ბიპოლარული ტენდენციების გაძლიერება (Katz, 2021: 342).

დასკვნა

ირან-ისრაელის დაპირისპირება წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე ხანგრძლივ და მრავალგანზომილებიან კონფლიქტს თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში, რომლის ბუნება სცილდება მხოლოდ ორი სახელმწიფოს სტანდარტულ დაპირისპირებას. ის მოიცავს ისტორიულად ჩამოყალიბებულ იდენტობებს, რელიგიურ დოგმატიკას, გეოპოლიტიკურ შეჯახებებს,

რეგიონული ჰეგემონიისკენ მიმართულ ამბიციებსა და გლობალური ბალანსის ხერხემლიან დეფორმაციას. როგორც ნაშრომში ვხედავთ, ეს დაპირისპირება იწყება ჯერ კიდევ ძველი სპარსეთისა და ებრაული დიასპორის ურთიერთობებით, მტკიცდება სეფიანთა პერიოდის შიიტური სახელმწიფო იდენტობის ფორმირებით, იძენს სახელმწიფოთაშორის სახეს ისლამური რევოლუციის შემდეგ და XI საუკუნეში რეგიონულ-სისტემურ დაპირისპირებად გარდაიქმნება.

ირანის საგარეო პოლიტიკა აყალიბებს სამ დოქტრინულ საფუძველს: ანტისიონიზმი, პროქსი ქსელების გამოყენება და ბირთვული განვითარების სტრატეგია. ისრაელის პასუხი ამ გამოწვევების მიმართ არ შემოიფარგლება მხოლოდ სამხედრო რეაგირებით. იგი მოიცავს მრავალდონიან სტრატეგიულ პლატფორმას: სადაზვერვო უპირატესობას, მიზნობრივ ავიაიერიშებს, კიბეროპერაციებსა და გლობალურ პარტნიორთან - შეერთებულ შტატებთან კოორდინირებულ პოლიტიკას. აღნიშნულმა სტრუქტურულმა ბალანსმა განსაკუთრებით დრამატული სახე მიიღო 2025 წლის აპრილ-ივნისის მოვლენებში, როდესაც ირანის მიერ განხორციელებულმა ღია თავდასხმებმა და ისრაელის მიერ მოყოლილმა საპასუხო სამხედრო ოპერაციებმა ფაქტობრივად რეგიონში თამაშის წესები რადიკალურად შეცვალა.

თორმეტდღიანმა კონფლიქტმა 2025 წლის აპრილში ფაქტობრივად გადალახა წითელი ხაზი: პროქსი ომის ჩარჩოდან სიტუაცია გადავიდა სრულმასშტაბიან სახელმწიფოებრივ შეტაკებებში. ირანის სახელმწიფო სტრუქტურების მიერ განხორციელებული რაკეტური დარტყმები, ჰეზბოლასა და ჰუსიტების კოორდინირებული შეტევები და ისრაელის ავიაციის ღია საპასუხო ოპერაციები არ არის მხოლოდ ტაქტიკური მოვლენები - ისინი მიანიშნებენ იმაზე, რომ რეგიონი გადაადგილდა ქრონი-

კული დამაბულობიდან დინამიკურ და არაპროგნოზირებად უსაფრთხოების გარემოში.

თუმცა, რაც უფრო მეტად განსაზღვრავს კონფლიქტის სისტემურ ხასიათს, არის აშშ-ის პირდაპირი ჩართულობა. ვაშინგტონის მონაწილეობა, როგორც აპრილის თავდაცვის მხარდაჭერაში, ასევე ივნისის ოპერაციაში (Operation Midnight Hammer), აღიწერება არა მხოლოდ როგორც მოკავშირეობრივი ვალდებულების შესრულება, არამედ როგორც სტრატეგიული რეაქცია მულტიპოლარულ მსოფლიოში გეოპოლიტიკური წონასწორობის გადატანაზე. ამერიკის ავიადარტყმებმა ირანის ბირთვულ ობიექტებზე წარმოაჩინა დასავლური სამხედრო ალიანსის ფუნქციონირების ფორმა ახალ ეპოქაში - მაშინ, როდესაც დიპლომატიური გზები ამოწურულია და შეჩერება მხოლოდ ზუსტი, ტექნოლოგიურად გამართული, პოლიტიკურად გააზრებული და სამართლებრივად გათვლილი ინტერვენციით ხერხდება.

ამ კონტექსტში, ირან-ისრაელის დაპირისპირება უკვე აღარ არის ორმხრივი საკითხი. ეს არის სინთეზი რეგიონული ბლოკური დაყოფის, გლობალური ბირთვული წესრიგის შეცვლის მცდელობისა და ისლამური რევოლუციის შემდგომი სახელმწიფო დოქტრინის წინააღმდეგობრიობისა დასავლურ ლიბერალურ უსაფრთხოების არქიტექტურასთან. სირიის კონფლიქტის მაგალითზე კარგად ჩანს, როგორ გადაიზარდა ეს დაპირისპირება ინტეგრირებულ გეოპოლიტიკურ ლაბორატორიად, სადაც ირანი იყენებდა რევოლუციური სტრატეგიის ყველა ელემენტს, ხოლო ისრაელი ცხადი სტრატეგიული წინმსწრები მანევრებით პასუხობდა.

საბოლოოდ, ირან-ისრაელის კონფლიქტი არის არა მხოლოდ რეგიონული დაპირისპირების ან უსაფრთხოების პრობლემა, არამედ ღრმად ფესვგადგმული სისტემური ანომალია, რომელიც ასახავს XXI საუკუნის საერთაშორისო ურთიერთობების

ტრანსფორმაციას. მისი გადაწყვეტა ვერ მოხერხდება მხოლოდ სამხედრო გზით ან კოალიციური წნეხით. საჭირო იქნება ახალი ტიპის პოლიტიკური ინოვაცია - რომელიც დააკავშირებს უსაფრთხოების ლეგიტიმურ საჭიროებებს, სუვერენულობის პრინციპებს და ახალ საერთაშორისო წესრიგში სახელმწიფოების თანაარსებობის კონსტრუქციულ ფორმებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- გაჩეჩილაძე, რ. (2019). *ახლო აღმოსავლეთი* (ტომი I). თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა.
- გაჩეჩილაძე, რ. (2019). *ახლო აღმოსავლეთი* (ტომი II). თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა.
- Alfoneh, A. (2020). *Iran unveiled: How the Revolutionary Guards is transforming Iran from theocracy into military dictatorship*. AEI Press.
- Bahgat, G. (2011). *Iran's nuclear program and the future of the Middle East*. Middle East Policy, 18(2), 38–49. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2011.00479.x>
- International Atomic Energy Agency. (2024). *IAEA report on safeguards implementation in the Islamic Republic of Iran*. <https://www.iaea.org>
- Jones, S. G. (2023). *Iran's proxy strategy and the future of Middle East conflicts*. Center for Strategic and International Studies. <https://www.csis.org>
- Kaye, D. D. (2022). *Containing Iran: Strategies for countering Iran's regional influence*. RAND Corporation. <https://www.rand.org>

- Katz, M. N. (2021). *The geopolitics of Iranian–Israeli conflict*. The Middle East Journal, 75(3), 327–345. <https://doi.org/10.3751/75.3.10>
- United Nations Security Council. (2025, April). *Statement on the escalation between Iran and Israel* (S/PRST/2025/4). <https://www.un.org/securitycouncil/>
- Israel Defense Forces. (2025, June 24). *Press release on coordinated strikes against Iran’s nuclear facilities*. <https://www.idf.il>
- U.S. Department of Defense. (2025, June 23). *Statement on Operation Midnight Hammer*. <https://www.defense.gov/News/Releases/>
- BBC News. (2025, April 14). Iran launches direct missile attack on Israel amid regional escalation. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east>
- The Institute for National Security Studies. (2025). *The 12-day war: Strategic review of the April 2025 Iran–Israel escalation*. <https://www.inss.org.il>

Referens:

- Gachechiladze, R. (2019). *The Middle East* (Volume I). Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing House.
- Gachechiladze, R. (2019). *The Middle East* (Volume II). Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing House.
- Alfoneh, A. (2020). *Iran unveiled: How the Revolutionary Guards is transforming Iran from theocracy into military dictatorship*. AEI Press.
- Bahgat, G. (2011). *Iran’s nuclear program and the future of the Middle East*. Middle East Policy, 18(2), 38–49. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2011.00479.x>

- International Atomic Energy Agency. (2024). *IAEA report on safeguards implementation in the Islamic Republic of Iran*. <https://www.iaea.org>
- Jones, S. G. (2023). *Iran's proxy strategy and the future of Middle East conflicts*. Center for Strategic and International Studies. <https://www.csis.org>
- Kaye, D. D. (2022). *Containing Iran: Strategies for countering Iran's regional influence*. RAND Corporation. <https://www.rand.org>
- Katz, M. N. (2021). *The geopolitics of Iranian–Israeli conflict*. *The Middle East Journal*, 75(3), 327–345. <https://doi.org/10.3751/75.3.10>
- United Nations Security Council. (2025, April). *Statement on the escalation between Iran and Israel* (S/PRST/2025/4). <https://www.un.org/securitycouncil/>
- Israel Defense Forces. (2025, June 24). *Press release on coordinated strikes against Iran's nuclear facilities*. <https://www.idf.il>
- U.S. Department of Defense. (2025, June 23). *Statement on Operation Midnight Hammer*. <https://www.defense.gov/News/Releases/>
- BBC News. (2025, April 14). Iran launches direct missile attack on Israel amid regional escalation. <https://www.bbc.com/news/>
- The Institute for National Security Studies. (2025). *The 12-day war: Strategic review of the April 2025 Iran–Israel escalation*. <https://www.inss.org.il>